

מסע שני - אברהם ובריתותיו עם ה' (פרקים ט"ו, י"ז-י"ח)

סיפור המסע

מקצוע - תנ"ך.

שם המסע - אברהם ובריתותיו עם ה' (פרקים ט"ו, י"ז-י"ח)

שכבת יעד - כיתה י"א ממ"ד, תלמידי 5 יח"ל.

נושא המסע - בראשית, פרקים ט"ו, י"ז-י"ח.

אורך מסע משוער - 6-7 שעות.

תחנות עיקריות במסע:

- בירור מושג הברית
- פרק ט"ו - ברית בין הבתרים (2 שיעורים)
- פרק י"ז - שינוי השם וברית המילה (2 שיעורים)
- פרק י"ח - שלושת המלאכים והוויכוח על גורל סדום. (2 שיעורים)

אקלים הלמידה ודרכיה - למידה מקוונת באמצעות משימות; קריאת טקסטים ושאלות חשיבה רפלקסיה; שיעור (צפייה בשיעור באינטרנט או שמיעתו מהמורה); משימת למידה בקבוצות; מטלת יישום עצמית של ניהול יומן; התבוננות עצמית רפלקטיבית.

הרעיון הגדול - להיות ישראלי זו שליחות ולא רק זכות. הברית מותנית במעשים שלנו.

ערכים - מחויבות לברית עם ה', צדקה ומשפט, וכמובן: להשתאות מדמותו המרוממת של אברהם אבינו.

דרכי הערכה - ישנה מטלה קבוצתית. המורה יכול לבחור האם היא תהיה מצוינת.

מיומנות מרכזית - עבודת המידות. [מיומנות זו מובלעת לאורך היחידה, אך היא תופסת בה מקום מרכזי, גם אם לא מובלטת במפורש]

יוצר המסע - הרב אבינועם ביר, רכז התנ"ך בישיבה התיכונית בלבב שלם שבירוחם

להסתקרן – למה דווקא אני?

צפו בסרטון הבא:

<https://www.youtube.com/watch?v=L4mcEeC5DIY>

הבחור עם החולצה החומה פונה שוב ושוב אל השוטר באותה השאלה.

- מה הוא שואל אותו? האם אתם מסכימים עם עצם השאלה?
- האם לדעתכם יש תשובה אמיתית לשאלה שלו? הסבירו.



ואלינו:

- האם גם אתם הרגשתם לפעמים ש"בוחרים" דווקא אתכם ולא הבנתם למה? מתי?
- חישובו: האם גם אברהם אבינו היה יכול לשאול את אותה השאלה, כאשר ה' אמר דווקא לו לעזוב את ארצו ובית אביו וללכת למקום לא ידוע?
- כיצד היה נראה התנ"ך אם הוא היה שואל זאת?

הקדמה

במסע הקודם פגשנו את דמותו של אברהם אבינו ולמדנו על הניסיונות השונים שה' ניסה אותו. במסע זה נלמד כמה פרקים נוספים העוסקים בדמותו של אברהם ואשר במרכזם עומד רעיון כריתת הברית שה' עורך עימו: פרק ט"ו, המספר על ברית בין הבתרים, פרק י"ז המספר על ברית המילה, ופרק י"ח שבו מבושרים המלאכים לאברהם על הולדת יצחק ושב מתגלה מדוע ה' בחר לכרות ברית דווקא עם אברהם.

הפרקים הנלמדים במסע זה משובצים בתוכם, בין סיפורי הניסיונות הראשונים שראינו במסע הקודם (ההליכה לארץ כנען, הירידה למצרים ולקייחת שרה על ידי פרעה) לבין סיפורי הניסיונות האחרונים שראינו שם (גירוש הגר, גירוש ישמעאל ועקידת יצחק).

במסגרת המסע ננסה לעסוק בשתי שאלות מרכזיות:

1. מה המשמעות של כריתת ברית עם ה'? מה זה אומר? ומה זה "דורש" מכל אחד מהצדדים?
2. מדוע ה' כורת ברית דווקא עם אברהם? (ובלשון הסרטון: "למה דווקא אני?")

אז בלי להכביר במילים, הבא ונצא לדרך...



מהי ברית?

עיינו בהגדרה המילונית הבאה למילה "ברית":

בְּרִית -

1. הסכם הדדי מוחלט, מחויבות בינאישית ברמה גבוהה מאוד לשיתוף פעולה מהותי כלשהו (להגנה צבאית, סחר כלכלי וכדומה)
2. איגוד של מדינות, חברות, או גופים שונים (כגון: ארצות הברית, ברית המועצות וכדומה).

- האם ברית שנכרתת בין ה' לבין אדם כלשהו (או עם) מתאימה לאחת מן ההגדרות הללו? נמקו.

במסע הקודם למדנו על ההתגלות הראשונה של ה' לאברהם:

(א) וַיֹּאמֶר ה' אֶל אַבְרָם:
לֵךְ לָךְ מֵאַרְצְךָ וּמִמּוֹלַדְתְּךָ וּמִבֵּית אָבִיךָ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲרָאָךְ.
(ב) וְאַעֲשֶׂךָ לְגוֹי גָּדוֹל וְאַבְרָכְךָ וְאַגְדִּלְהָ שְׁמֶךָ וְהָיְתָה בְרָכָה. (ג) וְאַבְרָכָה מְבָרְכֶיךָ וּמְקַלְלֶיךָ אֶאֱרָ וְנִבְרָכוּ בְּךָ כָּל מְשֻׁפָּחֵת הָאָדָמָה.

ננסה לעיין כעת בפסוקים מבעד למשקפיים של עורך דין. בהנחה שיש כאן מעיין "ברית", נסו להגדיר מה נכלל בברית שבין ה' לאברהם.

- מה אברהם נדרש לעשות כאן?
- ומה ה' מתחייב לעשות בתמורה? פרטו.
- האם תוכלו לומר מה מטרת ה"ברית" הזו? לשם מה היא "נכרתת"?



- לו אתם, עורכי דין מדופלמים, הייתם נדרשים לנסח עבור אברהם חוזה שעליו הוא יחתום עם ה', אילו דרישות הייתם כוללים בו? מה הייתם מבקשים לקבל?
- כתבו רשימה של 3-5 דרישות שכאלו, וסדרו אותן בסדר חשיבות יורד.

[למורה: מומלץ מאוד לפתוח לתלמידים קיר שיתופי ולבקש מהם להעלות את רשימת הדרישות שלהם ולהגיב על אחת הרשימות של חבר אחר]

ברית ראשונה – פרק ט"ו

בתחנה זו נלמד על הברית הראשונה שכורת ה' עם אברהם.

בפרק ט"ו אנו למדים על כמה הבטחות שנתן ה' לאברהם ועל התגובה של אברהם לכל אחת מהן. תחילה נקרא את הפרק:

- (א) אחר הדברים האלה היה דבר ה' אל אברהם במחזה לאמר: אל תירא אברהם אנכי מגן לך שְׂכָרְךָ הַרְבֵּה מְאֹד.
- (ב) ויאמר אברהם: ה' א-לוהים, מה תתן לי? ואנכי הולך עריירי ובן משק ביתי הוא המְשַׁק אֶלְיָעֶזֶר. (ג) ויאמר אברהם: הן לי לא נתתה זרע והנה בן ביתי יורש אתי!
- (ד) והנה דבר ה' אליו לאמר: לא יירשך זה כי אם אשר יצא ממעיך הוא יירשך.
- (ה) ויוצא אתו החוצה ויאמר: הבט נא השמימה וספר הכוכבים אם תוכל לספר אתם, ויאמר לו: פה יהיה זרעך.
- (ו) והאמן בה' ויחשבה לו צדקה.
- (ז) ויאמר אליו: אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים לתת לך את הארץ הזאת לרשתה.
- (ח) ויאמר: אדני ה', במה אדע כי אירשנה?
- (ט) ויאמר אליו: קחה לי עגלה משלשת ועז משלשת ואיל משלש ותר וגו'.
- (י) ויקח לו את כל אלה ויבחר אתם בתוך ויתן איש בתרו לקראת רעהו ואת הצפר לא בחר.
- (יא) ויָרַד הָעֵיט עַל הַפְּגָרִים וישב אתם אברהם.
- (יב) ויהי השמש לבוא ותרדמה נפלה על אברהם והנה אימה חשכה גדלה נפלת עליו.

(יג) וַיֹּאמֶר לְאַבְרָם: יָדַע תִּדְעֵ כִּי גַר יִהְיֶה זְרַעְךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם וְעַבְדִּים וְעָנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה. (יד) וְגַם אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָן אֲנִי וְאַחֲרַי כֵּן יֵצְאוּ בְּרִכְשׁ גָּדוֹל. (טו) וְאַתָּה תָּבוֹא אֶל אֲבֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם תִּקָּבֵר בְּשִׁיבָה טוֹבָה. (טז) וְדוֹר רְבִיעִי יָשׁוּבוּ הֵנָּה כִּי לֹא שָׁלֵם עֹן הָאָמְרִי עַד הֵנָּה.

(יז) וַיְהִי הַשָּׁמֶשׁ בָּאָה וְעֵלְטָה הָיָה וְהֵנָּה תִּנּוֹר עֵשֶׂן וְלִפְיֵד אֵשׁ אֲשֶׁר עָבַר בֵּין הַגְּזֵרִים הָאֵלֶּה.

(יח) בַּיּוֹם הַהוּא כָּרַת ה' אֶת אֲבָרָם בְּרִית לֵאמֹר: לְזַרְעְךָ נָתַתִּי אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת מִנְהַר מִצְרַיִם עַד הַנָּהָר הַגָּדֹל נְהַר פָּרָת. (יט) אֶת הַקִּינִי וְאֶת הַקְּנִזִּי וְאֶת הַקְּדָמְנִי. (כ) וְאֶת הַחֲתִי וְאֶת הַפְּרוֹזִי וְאֶת הַרְפָּאִים. (כא) וְאֶת הָאָמְרִי וְאֶת הַכְּנַעֲנִי וְאֶת הַגְּרִגְשִׁי וְאֶת הַיְבוּסִי.



הרכיבו שוב את משקפי עורך הדין ועיינו בפסוקים א-ו:

- מה ה' מבטיח לאברהם בפסוק א?
- כיצד אברהם מגיב על הבטחה זו (בפסוק ח)?
- כיצד ה' המחיש את הבטחתו זו (פסוקים ה)?
- מה הייתה תגובת אברהם לכך?

כעת עיינו שוב בפסוקים ז-כא:

- מה ה' מבטיח לאברהם בפסוק ז?
- כיצד אברהם מגיב על הבטחה זו (בפסוקים ב-ג)?
- באיזה אופן ה' חיזק את הבטחתו זו (פסוק ט-יז)?
- מה הייתה תגובת אברהם לכך? האם היא מתוארת בפסוקים? מדוע?



פסוקים א-ו עוסקים בשאלת השושלת – האם אברהם אכן יזכה להוליד משרה יורש, ואילו פסוקים ז ואילך עוסקים בשאלת הירושה – האם צאצאי אברהם אכן ינחלו את הארץ.

- מדוע לדעתכם ה' אינו כורת עם אברהם ברית בנושא השושלת, אך הוא כן עושה זאת ביחס לירושת הארץ?
- מדוע לדעתכם פסוקי הסיום מפרטים את גבולות הארץ?

בשורת השעבוד למצרים

עוד מעט נעסוק בצורה שבה נכרתת הברית – מעבר בין בתרי חיות. אך קודם נשוב ונעיין בפסוקים יג-טז. בפסוקים אלו אנו שומעים כי לפני שזרעו של אברהם אכן יירש את הארץ עוד מצפות לו כמה חוויות לא נעימות.

- אילו חוויות זרעו של אברהם יעברו טרם שהוא ירש את הארץ?
- האם אתם יכולים לחשוב על סיבה, מדוע זה צריך להיות כך?
- עיינו בפסוק טז. כיצד אתם מבינים אותו? האם יש בו סיבה לשאלה ששאלנו.
- מדוע לדעתכם ה' טורח לבשר זאת לאברהם במהלך כריתת הברית (שהרי לאברהם אין לכאורה כל השפעה על העתיד הזה)?



טקס הברית עצמו – "בין הבתרים"

כעת ננסה להבין את הצורה שבה היו כורתים ברית בעולם העתיק.
 כך מתארים זאת הפסוקים:

(ט) וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי: קָחָה לִי עֵגְלָה מְשֻׁלֶּשֶׁת וְעֵז מְשֻׁלֶּשֶׁת וְאֵיל מְשֻׁלֵּשׁ וְהָרַךְ וְגֹזֵל.
 (י) וַיִּקַּח לוֹ אֶת כָּל אֵלֶּה וַיִּבְתֵּר אֹתָם בַּתְּנֹךְ,
 וַיִּתֵּן אִישׁ בְּתָרוֹ לְקִרְאֵת רֵעֵהוּ [...]]
 (יז) וַיְהִי הַשֶּׁמֶשׁ בָּאָה וַעֲלֹטָה הָיְתָה,
 וַהֲנִיחַ תַּנּוּר עֵשֶׂן וּלְפִיד אֵשׁ אֲשֶׁר עָבַר בֵּין הַגְּזָרִים הָאֵלֶּה.
 (יח) בַּיּוֹם הַהוּא כָּרַת ה' אֶת אֲבָרָם בְּרִית [...]]

- אילו חיות מה אברהם מצווה לקחת? (שימו לב: "קיפוד משולש" זה שלושה קיפודים).
- מה אברהם עושה עם החיות הללו?
- מה עושה האש (שמייצגת את ה') עם החיות הללו?



כך נאמר בירמיהו (פרק ל"ד):

וּמְכַרְתוּ בְרִית לְפָנַי בְּפִי אֲשֶׁר נִקְרָא שְׁמִי עָלָיו (=בית המקדש) [...] אֶת דְּבָרֵי הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרַתוּ לְפָנָי, הָעֵגֶל אֲשֶׁר כָּרַתוּ לְשָׁנִים וַיַּעֲבְרוּ בֵּין כְּתָרָיו.

מה אנו יכולים ללמוד מפסוק זה על האופן שבו היה מקובל לכרות ברית בימי התנ"ך?

[הסבר (פשטני מעט, כי הוא מיועד לתלמידי יסודי) לצורת הברית הזו, מצוי גם בסרטון הבא:]

https://www.youtube.com/watch?v=q2Vba_mFOEY

כיום, בחוזים משפטיים, מקובל לציין אילו סנקציות (עונשים) יוטלו על מי שלא עומד בהתחייבויותיו שבברית.

- האם אתם מוצאים אזכור לסנקציות דומות בפסוקים?
- יש הטוענים כי עצם ביתור החיות נועד להוות איום על מי שיפר את הברית. הסבירו טענה זו.

לסיום,

בתחנה הקודמת התבקשתם לנסח "רשימת דרישות" שהייתם מייעצים לאברהם לכלול בחוזה עם ה'. מתוך מה שלמדנו בתחנה זו,

- האם מצאתם חלק מהדרישות שלכם בפרק ט"ו?
- האם נוכל ללמוד מכאן על "סדר העדיפויות" של אברהם? הסבירו.

ולסיום סיומת,

גם לתחנה זו וגם לסיפורי אברהם עד כה, אתם מוזמנים לצפות בסרטון הבא:

https://www.youtube.com/watch?v=xArv9GVIGw&feature=emb_logo

ברית נוספת – פרק י"ז

בפרק י"ז, שאותו נלמד בתחנה זו, עומד מעשה נוסף שעושה אברהם כביטוי לכריתת ברית עם ה'. הפעם אין מדובר במעשה נורמטיבי אוניברסלי שהוא האופן המקובל בסביבה כולה לכרות בריתות חשובות (שהרי, כפי שראינו, הדרך המקובלת לכריתת בריתות בעולם העתיק הייתה באמצעות ביתור חיות), אלא מעשי חדש שמייחד מעתה ואילך רק את צאצאיו של אברהם עצמו – ברית מילה.

תחילה פונה ה' לאברהם, ומציג לו באופן כללי את רעיון הברית:

(א) וַיְהִי אֲבָרָם בֶּן תְּשָׁעִים שָׁנָה וְתֵשַׁע שָׁנִים,
 וַיֵּרָא ה' אֶל אֲבָרָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו: אֲנִי אֵל שְׂדֵי הַתְּהַלֵּךְ לְפָנַי וְהָיָה תָמִים.
 (ב) וְאֶתְנָה בְרִיתִי בֵּינִי וּבֵינְךָ וְאַרְבָּה אוֹתְךָ בְּמֵאֵד מְאֹד.
 (ג) וַיִּפֹּל אֲבָרָם עַל פָּנָיו.
 וַיְדַבֵּר אִתּוֹ א-להים לֵאמֹר:
 (ד) אֲנִי הִנֵּה בְרִיתִי אִתְּךָ וְהָיִיתָ לְאֵב הַמּוֹן גּוֹיִם.
 (ה) וְלֹא יִקְרָא עוֹד אֶת שְׁמֶךָ אֲבָרָם, וְהָיָה שְׁמֶךָ אֲבָרָהם □ כִּי אֵב הַמּוֹן גּוֹיִם נִתְּתִיךָ.
 (ו) וְהִפְרַתִּי אִתְּךָ בְּמֵאֵד מְאֹד, וְנִתְּתִיךָ לְגוֹיִם, וּמְלָכִים מִמֶּךָ יֵצְאוּ.
 (ז) וְהִקְמַתִּי אֶת בְּרִיתִי בֵּינִי וּבֵינְךָ וּבֵין וְרַעַךְ אַחֲרֶיךָ לְדֹרֹתֶם לְבְרִית עוֹלָם, לְהִיּוֹת לְךָ לְא-להים וּלְרַעַךְ אַחֲרֶיךָ.
 (ח) וְנִתְּתִי לְךָ וּלְרַעַךְ אַחֲרֶיךָ אֶת אֶרֶץ מִגְרִיךָ אֶת כָּל אֶרֶץ כְּנָעַן לְאַחֲזֹת עוֹלָם, וְהָיִיתִי לָהֶם לְא-להים.

הבא ונרכיב שנית את משקפי עורך הדין שלנו.

- לפי הפסוקים, מה נדרש אברהם לעשות במסגרת הברית?
- מה אלוהים יעשה בתמורה?
- בין למי למי תתקיים ברית זו? (פסוק ז)
- לפי פסוק ח, האם רק אברהם נדרש למחויבות לה' במסגרת הברית, או גם צאצאיו?

ואלינו: בפסוקים אלו אנו מגלים כי בבסיס אופן החיים הדתיים שלנו, האמונה בה' ושמירת המצוות, עומדת אותה כריתת ברית היסטורית שנכרתה לפני אלפי שנים.

- האם אתם מרגישים חלק מסיפור גדול של אלפי שנים?
- אילו רגשות מפעמים בכם לאור ההבנה הזו? פרטו!

בפסוקים אלו ה' משנה את שמו של אברם לאברהם.

- כיצד שינוי זה מנומק בפסוקים?
- האם לדעתכם זהו רק שינוי חיצוני, או שהוא אמור לחולל שינוי תודעתי גם אצל אברהם עצמו? נמקו.
- האם אתם מכירים אנשים ששינו את שמם? ואם כן – מה הוביל אותם להחלטה זו?

- מי עוד מצווים לעשות זאת?
- כיצד ה' מתייחס למי שלא יעשה מעשה זה ומה עונשו? האם תוכלו להסביר את חומרת העונש הזה?

ואם חשבתם שהנשים יוצאות מקופחות בפרק, אז הנה ההמשך:

(טו) וַיֹּאמֶר א-להים אֶל אַבְרָהָם:
 שְׂרֵי יִשְׂתַּחֲוֶה לָא תִקְרָא אֶת שְׁמֵה שְׂרֵי, כִּי שְׂרָה שְׁמָה.
 (טז) וּבְרַכְתִּי אֹתָהּ וְגַם נָתַתִּי מִמֶּנָּה לָךְ בֶּן וּבְרַכְתִּיהָ וְהִיְתָה לְגוֹיִם, מְלֹכֵי עַמִּים מִמֶּנָּה יִהְיוּ.

- כיצד אתם מבינים את שמה החדש של שרי – שרה?
- קראו את דברי רש"י:
"לא תקרא את שמה שרי" – דמשמע: שרי לי ולא לאחרים, כי שרה סתם שמה, שתהא שרה על כל.
- לפי דברים אלה, מה מבטא השם שרי ומה מבטא השם שרה?
- חוץ מהציווי להחלפת השם, איזו הבטחה ניתנת לאברהם בפסוקים אלו?
- האם מתווספת כאן הבטחה נוספת הניתנת לאברהם במסגרת הברית?
- כיצד אתם מבינים את הפסוקים: "ולא יקרא עוד את שמך אברם", "לא תקרא את שמה שרי"?

כעת נקרא על תגובתו של אברהם לנוכח הבשורה על כך ששרה עתידה להוליד לו בן:

(יז) וַיִּפֹּל אַבְרָהָם עַל פָּנָיו וַיִּצְחַק וַיֹּאמֶר בְּלִבִּי: הֲלֹבֶן מֵאָה שָׁנָה יוֹלְדִי? וְאִם שְׂרָה, הֲבֵת תִּשְׁעִים שָׁנָה תֵּלְדִי?
 (יח) וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל הָא-להים: לוֹ יִשְׁמַעֲלָל יִחְיֶה לְפָנֶיךָ.
 (יט) וַיֹּאמֶר א-להים: אֲבָל שְׂרָה אִשְׁתְּךָ יִלְדֶת לָךְ בֶּן וְקִרְאתָ אֶת שְׁמוֹ יִצְחָק וְהִקְמַתִּי אֶת בְּרִיתִי אִתּוֹ לְבְרִית עוֹלָם לְזֵרְעוֹ אַחֲרָיו! (כ) וְלִישְׁמַעֲלָל □ שְׁמַעְתִּיךָ, הִנֵּה בְרַכְתִּי אֹתוֹ וְהִפְרִיתִי אֹתוֹ וְהִרְבִּיתִי אֹתוֹ בְּמֵאד מְאֹד, שְׁנַיִם עָשָׂר נְשִׂאִים יוֹלִיד וְנָתַתִּיו לְגוֹי גָּדוֹל. (כא) וְאֶת בְּרִיתִי אֶקִּים אֶת יִצְחָק אֲשֶׁר תֵּלֵד לָךְ שְׂרָה לְמוֹעֵד הַזֶּה בְּשָׁנָה הָאֲחֻרָת.
 (כב) וַיִּכַּל לְדַבֵּר אֹתוֹ וַיַּעַל א-להים מֵעַל אַבְרָהָם.

- מה אברהם אומר בליבו ומה הוא אומר לה'?
- כיצד אתם מסבירים את תגובתו של אברהם?
- איזו בקשה חדשה מבקש כעת אברהם (פסוק יח)? ממה לדעתכם היא נובעת?
- כיצד ה' מתייחס לבקשה זו?
- ושאלות מאתגרת: בהנחה שאברהם אמר את דבריו שבפסוק יח מתוך חוסר הפנמה של הבטחת ה', איזו מידה טובה ניתן ללמוד מהעבודה שלמרות זאת ה' נעתר גם לה?
- כיוון שכבר למדנו את הפרקים הבאים אנו יודעים שאחד הניסיונות הקשים שאברהם יועמד בהם יהיה לגרש את ישמעאל. כיצד עובדה זו מסתדרת עם ההבטחה שניתנת לאברהם בפסוק כ?

כעת לא נשאר לנו, אלא להתפעל מהזריזות שבה אברהם ממחר לקיים את חלקו בברית עם ה':

(כג) וַיִּקַּח אַבְרָהָם אֶת יִשְׁמָעֵאל בְּנוֹ וְאֶת כָּל יְלֵידֵי בֵיתוֹ וְאֶת כָּל מִקְנֵת כֶּסֶףוֹ כָּל זָכָר בְּאַנְשֵׁי בֵית אַבְרָהָם וַיְמַלְאֵם אֶת בְּשָׂרָם עֶרְלָתָם בְּעֶצֶם הַיּוֹם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֱתוֹ אֱלֹהִים.
 (כד) וַאֲבָרָהָם בֶּן הַתְּשָׁעִים וַתֵּשֶׁע שָׁנָה בְּהַמְלֹךְ בְּשָׂרָה עֶרְלָתוֹ. (כה) וַיִּשְׁמָעֵאל בְּנוֹ בֶּן שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה בְּהַמְלֹךְ אֶת בְּשָׂרָה עֶרְלָתוֹ.
 (כו) בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה נִמּוֹל אַבְרָהָם וַיִּשְׁמָעֵאל בְּנוֹ. (כז) וְכָל אַנְשֵׁי בֵיתוֹ יְלִידֵי בֵית וּמִקְנֵת כֶּסֶף מֵאֵת בֶּן נֶכֶד נִמְלְאוּ אֹתוֹ.

איזה ביטוי (החוזר פעמיים (ואפילו מודגש...)) מלמד על הזריזות שבה פעל אברהם למלא את צו ה'?

ואם בביטויים עסקינן, נזכר במיומנות שעסקנו בה במסע הקודם – מילה מנחה. האם תוכלו לזהות בפרק שלמדנו כעת את המילה המנחה? (רמז: גם היא מודגשת)
 מדוע לדעתכם דווקא מילה זו משמשת כמילה מנחה?

ולמקרה ששכחתם מהי מילה מנחה, אתם מוזמנים להיזכר בכך כאן:

<https://youtu.be/fz60CctoVQE>

לסיכום הפרק

בתחנה הקודמת של המסע, עת עסקנו בפרק ט"ו, למדנו על כריתת הברית הרשמית שה' עורך עם אברהם באמצעות טקס רשמי ופורמלי – מעבר בין בתרים של חיות (וכבר אמרנו שככה נהגו לכרות בריתות בעולם העתיק).

בפרק זה קראנו על שני דברים הרבה יותר אישיים שאברהם נדרש לעשות בכדי לבטא את כריתת הברית עם ה': לשנות את השם הפרטי שלו ולערוך בגוף שלו "מיני-ניתוח".

מדוע לדעתכם ה' דרש מאברהם לעשות גם דברים אלו, ולא הסתפק בברית הפורמלית שנכרתה בפרק ט"ו? פרטו!

איזה אופי מקבלת הברית עם ה' לאור דרישות אלו?

ולחיים שלנו: אפשר לראות בשני הפרקים שלמדנו ביטוי לשתי צורות התקשרות עם ה': פרק ט"ו וברית בין הבתרים מבטאים קשר של מחויבות משפטית ופורמלית, שבה כל צד נדרש לקיים תנאים מסוימים ולעמוד במחויבויות. פרק י"ז, שינוי השם וברית המילה, מבטאים קשר אישי הרבה יותר, שבו כל צד מעוניין להפוך את הברית למרכיב מרכזי בזהות שלו ובהתנהלות שלו בעולם.

- האם תוכלו למצוא ביטוי לשני צדדים אלו בקשר שלכם עם ה'? ואם כן – איזה צד יותר דומיננטי עבורכם?
- האם תוכלו להצביע על מערכות יחסים נוספות שבהן שני היבטים אלו קיימים? הסבירו את טענתכם והדגימו אותה.



משימת סיכום:

העלו לקיר המשותף (קישור: **כאן המורה מכניס קישור**) שתי תמונות שמצאתכם באינטרנט או שצילמתם לבד. האחת מבטאת קשר של מחויבות פורמלית והשנייה מבטאת קשר של חיבור אישי. אל תוסיפו הסברים או כותרות לתמונות שלכם.
קעת התבוננו בתמונות שהעלו חבריכם לכיתה ונסו לנחש לאיזו קטגוריה משתייכת כל תמונה.

לשמוע – שיעור פרונטלי להשלמת הפרשנויות הנדרשות

במסגרת לימוד הפרקים הקודמים לא נגענו בכל דברי הפרשנים הנכללים בתוכנית הלימודים. בשיעור עצמו, המהווה תחנה חשובה במסע זה, המורה יעסוק בשאלות הפרשנויות העולות בסיפורים אלו, תוך עיון בדברי הפרשנים הנצרכים לבגרות.
לנוחות העניין, מובאים כאן במרוכז כל הפרשנים שלא נכללו במסע, אך שהתלמיד נדרש ללומדם עבור בחינת הבגרות.

פרק ט"ו

רמב"ן: ויש עליך לשאול, שכבר נאמר לו לאברהם "כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה ולזרעך עד עולם ושמתי את זרעך כעפר הארץ" (בראשית י"ג, טו), ואיך יאמר עתה "ואנכי הולך עירי והנה בן ביתי יורש אותי"? ולמה לא האמין בנבואה הראשונה?

והתשובה, כי הצדיקים לא יאמינו בעצמם, בשל חטאם בשגגה. וכתוב: "רגע אדבר על גוי ועל ממלכה לבנות ולנטוע, ושב הגוי הוא ועשה הרע לפני ונחמתי על הטובה" (ירמיה י"ח, ט). והנה ראה [את] עצמו בא בימים (=זקן), ולא נתקיימה נבואתו, וחשב כי חטאיו מנעו הטוב.

בכור שור: "וְהָאָמֵן בַּה', וַיִּחְשְׁבֶהָ" – אברהם להקב"ה "צְדָקָה". שצדקה עשה עמו שהבטיחו שיוצא מחלציו יירש הארץ.

רש"י: "והנה אימה" – רמז לצרות וחשך של גליות.

רמב"ן: והטעם כמו שאמר הכתוב: "אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה" (זכריה א', יד). וכן היה במצרים שהוסיפו להרע, כי השליכו בניהם ליאור, וימררו את חייהם וחשבו למחות את שמם. וזה טעם "דן אנכי", שאביא אותם במשפט, אם עשו כנגזר עליהם או הוסיפו להרע להם.

וכן הכתוב אומר בסנחריב: "הוי אשור שבט אפי [...] בגוי חנף אשלחנו ועל עם עברתי אצונר" (ישעיהו י', ה). ואמר הכתוב: "והוא לא כן ידמה, ולבבו לא כן יחשוב, כי להשמיד בלבבו" – ועל כן הענישו בסוף. כמו שנאמר: "והיה כי יבצע ה' את כל מעשהו אפקוד על פרי גודל לבב מלך אשור ועל תפארת רום עיניו" (שם י', יב).

והרב [הרמב"ם] נתן טעם בספר המדע (הלכות תשובה ו', ה), לפי שלא גזר [ה'] על איש ידוע [שישעבד את ישראל אלא רק על העם המצרי כולו]. וכל אותם [המצרים שהיו] המריעים לישראל, אילו לא רצה כל אחד מהם – הרשות בידו, לפי שלא נגזר על איש ידוע.

פרק י"ז

רש"י: "ויפל אברהם על פניו ויצחק" – זה תירגם אנקלוס: "וחדי", לשון שמחה. "לו ישמעאל יחיה" – הלוואי שיחיה ישמעאל, איני כדאי [ראוי] לקבל מתן שכר כזה. "יחיה לפניך" – יחיה ביראתך, כמו "התהלך לפני" = פלח קדמי [=תעבוד אותי].

רש"י: "בעצם היום" – בו ביום שנצטווה! ביום ולא בלילה! לא נתיירא לא מן הגויים ולא מן הליצנים. ושלא יהיו אויביו ובני דורו אומרים: אילו ראינוהו, לא הנחנוהו למול ולקיים מצוותו של מקום.

לחקור: מדוע ה' כרת ברית דווקא עם אברהם? (עיון בפרק י"ח)

בתחנה זו נלמד את פרק י"ח.

בפרק זה מופיע הסבר מדוע ה' בחר דווקא באברהם. וכך אומר ה' על אברהם: "כי ידעתיו [=בחרתי דווקא אותו] למען [=מפני ש] אֲשֶׁר יִצְוֶה אֶת בְּנֵי וְאֶת בֵּיתוֹ אַחֲרָיו וְשָׁמְרוּ דְרָךְ ה' לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט".

- כיצד אתם מבינים הסבר זה?
- מדוע לדעתכם הערכים של צדקה ושל משפט כה חשובים, עד שבגלל שאברהם מחנך אליהם ה' בחר דווקא בו?



צפו בסרטון הבא:

<https://youtu.be/boWHdYNVudU>

- לפי סרטון זה, מדוע ה' החליט להודיע לאברהם על גורלה הצפוי של סדום?

מעבר להסבר זה, שלפיו ה' בחר באברהם בגלל ערכי הצדקה והמשפט שהוא מחנך אליהם, בפרק עצמו יש שני סיפורים מרכזיים: הסיפור על שלושת המלאכים וסיפור הוויכוח על גורלה של סדום. שני הסיפורים הללו ממחישים היטב את שני הערכים שבהם חונן אברהם ושאליהם הוא מחנך את בני ביתו: צדקה ומשפט.

כעת נפנה לחקור סיפורים אלו ולבחון כיצד תכונות הצדקה והמשפט של אברהם באות בהם לכדי ביטוי. אתם מוזמנים לבחור באיזה סיפור תרצו להתמקד: בסיפור המלאכים או בסיפור הוויכוח על סדום.

התחלקו לקבוצות של 3-4 תלמידים [או לפי החלוקה של המורה], בחרו את אחד מהמסלולים הבאים ובצעו את המשימות.

[אבל לפני שנתמקד בסיפורים עצמם, נעיר הערה פרשנית חשובה להבנת המתרחש שם.

הפרק נפתח בתיאור התגלות ה' אל אברהם ("וַיֵּרָא אֵלָיו ה' בְּאַלְנֵי מְמָרָא וְהוּא יֹשֵׁב פֶּתַח הָאֵהָל כַּחַם הַיּוֹם"), ומיד ממשיך בתיאור בואם של המלאכים. על כך אומר רשב"ם:

"וירא אליו ה'" – האיך? שבאו אליו שלשה אנשים שהיו מלאכים. שבהרבה מקומות כשנראה המלאך קוראו בלשון שכניה, כדכתיב: "כי שמי בקרבו", שלוחו כמותו.

ובמילים אחרות: המילים "וירא אליו ה'" הן הכותרת של הפרק. אחרי הכותרת מופיע תיאור ההתגלות עצמה שהיא בואם של שלושת המלאכים.

ההבנה שהופעת המלאכים היא התגלות ה' מסבירה גם את המשך הפרק, שבו אנו שומעים כיצד אברהם מתווכח עם ה' על גורלה של סדום. הבשורה על הפיכתה האפשרית של סדום נמסרת לאברהם על ידי אחד המלאכים שנשאר לשוחח אתו, בעוד שהשניים האחרים מתרחקים לכיוונה של סדום. את כל המשא ומתן מנהל אברהם אל מול אותו מלאך המייצג את ה', ועל כן הכתוב מדגיש לנו שלאחר הליכת שני המלאכים "אֲבָרְהָם עוֹדְנָו עוֹדְנָו לְפָנָי ה'", דהיינו משוחח עם המלאך השלישי].

מסלול א – הסיפור על שלושת המלאכים (פסוקים א-טו)

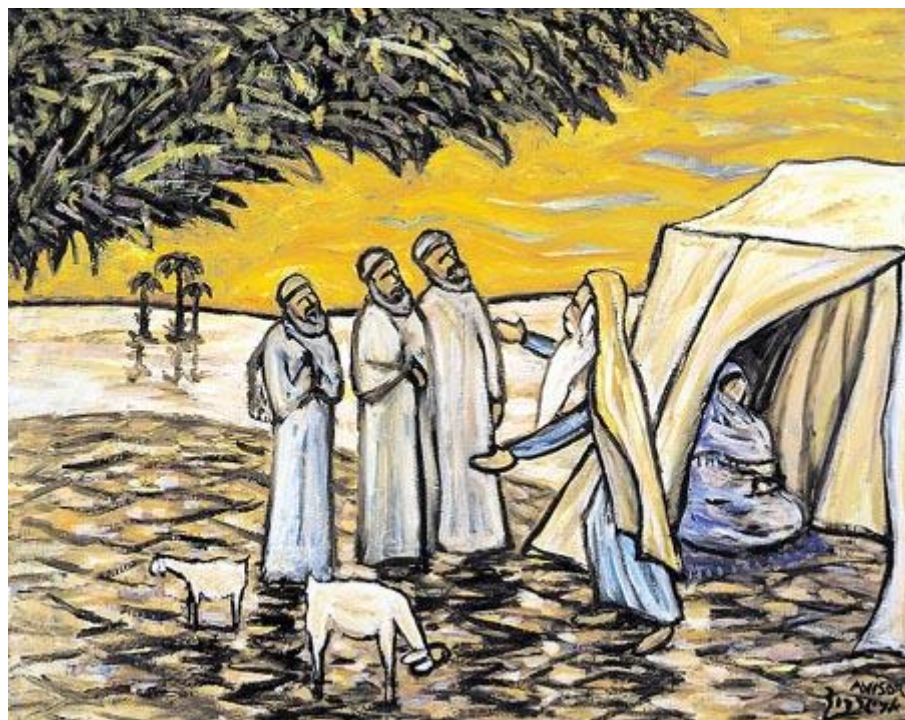
1. קראו בבקיות את פרק י"ח מתחילתו ועד סופו.
2. העתיקו את פסוקים ב-ח, וסמנו בצבע את כל הפעלים, וענו לעצמכם על השאלות הבאות:
 באיזה פסוק מופיעים הכי הרבה פעלים?
 איזה תחושה הכתוב מעביר לדעתכם באמצעות ריבוי הפעלים?
 אם הייתם מסריטים את הסיטואציה לסרט, איזו מוזיקה הייתם שמים ברקע?
 (אפשר להעתיק את הפסוקים מכאן:

https://he.wikisource.org/wiki/%D7%A8%D7%A9%D7%99%D7%AA_%D7%99%D7%97/%D7%A0%D7%99%D7%A7%D7%95%D7%93#%D7%90

3. השוו בין בקשת אברהם לבין למעשיו בפועל והסבירו את המדרש הבא לאור ממצאיכם:
 "אמר רבי אליעזר: מכאן שצדיקים אומרים מעט ועושים הרבה".
4. עיינו שוב בפסוקים א-טו ונסו לסכם לעצמכם איזו תכונת אופי של אברהם הכי בולטת בהם. האם תוכלו לזהות כאן את אחת משתי תכונותיו המיוחדות של אברהם – צדקה ומשפט?
5. על פסוק א אומר רש"י כך:

"פתח האהל" – לראות אם יש עובר ושב ויכניסם בביתו.
 "כחום היום" – הוציא הקב"ה חמה מנרתיקה שלא להטריחו באורחים. ולפי שראהו
 מצטער שלא היו אורחים באים, הביא המלאכים עליו בדמות אנשים.
 מדוע אברהם ישב בפתח אוהלו, לפי רש"י? מה זה מלמד על אופיו?
 מדוע, לפי רש"י, ה' שלח אליו מלאכים?

6. ולסיכום: בחרו בתכונה המרכזית של אברהם הניכרת מתוך הפסוקים שלמדתם והכינו סיכום קצר של הלימוד, שבו תציגו את התכונה ותראו כיצד היא ניכרת ובולטת מתוך הפסוקים. תוכלו להציג את ממצאיכם באמצעות הקלטה/הסרטה של שיעור קצרצר (עד 2 דקות), מצגת קצרה (עד 5 שקופיות) או מיצג חזותי עם הסבר (תמונה, ריקוד או פסל). בסיום דבריכם התייחסו לערך שאפשר לקחת מאברהם לחיי שלנו היום. העלו את התוצר שלכם לתיקייה המשותפת של הכיתה.
7. צפו בשני תוצרים של תלמידים שבחרו במסלול ב ותנו להם מחמאה כנה על עבודתם.



מסלול ב – הסיפור על הויכוח אודות גורלה של סדום (פסוקים טז-לג)

- קראו בבקיאות את פרק י"ח מתחילתו ועד סופו.
- העתיקו את הפסוקים. סמנו את כל המפשטים הנאמרים על ידי אברהם בצבע כחול ואת כל המשפטים הנאמרים על ידי ה' (שמדבר באמצעות המלאך) בצבע אדום. האם תוכלו להסביר מה מיצג כל צבע? סמנו בקו את המספרים השונים שאברהם מעלה במהלך הדיון. (אפשר להעתיק את הפסוקים מכאן: https://he.wikisource.org/wiki/%D7%A8%D7%A9%D7%99%D7%AA_%D7%99%D7%97/%D7%A0%D7%99%D7%A7%D7%95%D7%93#%D7%90)
- עיינו היטב בפסוקים כד-כה. איזה טיעון מעלה אברהם בכל אחד מהפסוקים הללו? איזה טיעון פונה לדעתכם למידת הדין ואיזה פונה למידת הרחמים?

4. הסבירו את דבריו של אברהם בפסוק כז.

על פסוק זה אומר רד"ק:

"ואנכי עפר ואפר" – ואף על פי שאנכי עפר ואפר לדבר כנגד כבודו ודבורו וכנגד משפטו, לא באתי אלא ללמוד ולדעת משפטו איך הוא.

כיצד רד"ק מסביר את העובדה שלמרות שאברהם מכיר באפסותו אל מול ה', עדיין הוא מהין להתווכח עימו?

5. עיינו שוב בפסוקים טז–לג ונסו לסכם לעצמכם איזו תכונת אופי של אברהם הכי בולטת בהם. האם תוכלו לזהות כאן את אחת משתי תכונותיו המיוחדות של אברהם – צדקה ומשפט?

6. ולסיכום: בחרו בתכונה המרכזית של אברהם הניכרת מתוך הפסוקים שלמדתם והכינו סיכום קצר של הלימוד, שבו תציגו את התכונה ותראו כיצד היא ניכרת ובולטת מתוך הפסוקים. תוכלו להציג את ממצאיכם באמצעות הקלטה/הסרטה של שיעור קצרצר (עד 2 דקות), מצגת קצרה (עד 5 שקופיות) או מיצג חזותי עם הסבר (תמונה, ריקוד או פסל). בסיום דבריכם התייחסו לערך שאפשר לקחת מאברהם לחיי שלנו היום. העלו את התוצר שלכם לתיקייה המשותפת של הכיתה.

7. צפו בשני תוצרים של תלמידים שבחרו במסלול א ותנו להם מחמאה כנה על עבודתם.



ליישם: אברהם ואני

כעת אנו כבר קרבים לסופו של המסע.

בתחילה ראינו את הברית שה' כרת עם אברהם באמצעות בתרי החיות ולאחר מכן את הברית הפרטית והמיוחדת יותר שבאה לידי ביטוי בשינויי השמות של אברהם ושרה ובברית המילה שאברהם זרעו מצוים עליה. בתחנה הקודמת הבנו סוף סוף מדוע דווקא אברהם הוא שנבחר מבין כל בני האדם לכרות ברית עם ה' – ברית הכוללת לא רק אותו, אלא גם את זרעו אחריו. אותנו. גילינו כי הבחירה באברהם נעשתה בזכות שתי התכונות שמאפיינו אותו – תכונת החסד והצדקה, כמו גם תכונת המשפט והצדק.

אבל במסע טוב אנחנו אלרק עוברים במקומו, אלא מנסים גם לקחת מהם משהו איתנו. מזכרת, זיכרון או תובנה חדשה.

בתחנה זו ננסה לקחת משהו מאברהם ולאמץ אותו לחיים שלנו.

1. בחרו מידה טובה כלשהי שיש באברהם אבינו.
2. נסו לחשוב כיצד ניתן לתרגם מידה כללית זו למעשים פשוטים שאנו יכולים לעשות בחיים שלנו. כתבו לפחות 10 מעשים טובים שיכולים לבטא את אותה מידה כללית.
3. כעת ננסה לאמץ את המידה הזו ולהנהיג אותה בחיים שלנו. לצורך זה ננהל יומן. קחו פנקס, מחברת או יומן. הקדישו 5 דקות בכל יום, שבהן תנסו להיזכר במעשה אחד, במחשבה טובה אחת או במשהו טוב שאמרתם שנבע מתוך אותה מידה של אברהם שאנחנו מנסים להפנים. כעת כתבו ביומן את ההישג היומי שלכם. שימו לב: באמצעות המודעות והכתיבה היומיומית, נוכל להפוך את המידה הזו למשהו שטבוע בנו, כפי שראוי לנו, שהי אנו צאצאיו של אברהם.

היומן הוא פרטי שלכם. לא תקבלו עליו ציון (בעולם הזה לפחות) ולא תתבקשו להראות אותו לאף אחד. הפרס האמיתי הוא שהוא יעזור לכם לשפר את עצמכם ולהיות אנשים טובים יותר. נסו ותיוכחו בעצמכם.



סיכום ומבט לאחור (רפלקסיה)

במסע זה עסקנו בבריתות השונות שה' כורת עם אברהם.

בתחילה ניסינו לבחון את הבריתות מהצד הפורמאלי. הרכבנו את משקפי עורך הדין ובדקנו מה בדיוק נכלל ב"חוזה" שנכרת בין ה' לאברהם. ראינו כי ה' הבטיח לאברהם ברכות, הגנה, שפע, זרע ואת ארץ ישראל, ואילו אברהם התבקש בתמורה להיות נאמן לה'.

עוד עסקנו בשאלה מדוע הברית הרשמית, זו שנעשתה באמצעות בתרי חיות, נערכה דווקא סביב הזכות על ארץ ישראל ולא סביב ההבטחה לזרע.

לאחר מכן עסקנו בברית נוספת, פרטית יותר, שנכרתה בין ה' לאברהם. ראינו כי לא די בברית הרשמית והפורמאלית של פרק ט"ו, אלא אברהם נדרש לעשות מעשים אישיים ומחייבים הרבה יותר כדי לבטא ולהפנים את זיקתו החזקה לברית. זאת באמצעות שינוי שמו וברית המילה.

כאן למדנו שהברית עם ה' איננה רק "חוזה" משפטי יבש, אלא בחירה בדרך חיים ובמחויבות נפשית ותודעתית מלאה לברית ולדרך החיים הנובעת ממנה.

השאלה שהעסיקה אותנו יותר מכל – מדוע ה' כורת ברית דווקא עם אברהם ("למה דווקא אני?") – באה על פתרונה בפרק י"ח. שם גילינו כי הבחירה באברהם ייסודה בתכונות הצדקה והמשפט שמאפיינות אותו כל כך. עוד ראינו כיצד ממש באותו הפרק שתי תכונות אלו באות לידי ביטוי כל כך חזק. כיצד תכונת הצדקה של אברהם מומחש באמצעות הכנסת אורחים אדיבה מעין כמוה, וכיצד תכונת המשפט שלו באה לידי ביטוי במסע ומתן העיקש על גורלה של סדום.

לבסוף ניסינו שלא רק להסתפק בהתפעלות מדמותו העצומה של אברהם, אלא גם להפוך את עצמנו לממשיכיו, שהרי אנו צאצאיו והברית שלו עם ה' מחייבת גם אותנו. משום כך בחרנו תכונה כלשהי שמאפיינת את אברהם והחלטנו לנסות לאמץ אותה ולהטמיע אותה בחיים שלנו. לשם כך אף הומלץ לכם לנהל יומן שיסייע לכם בכך.

המסר המרכזי שעלה במסע שלנו היה שברית עם ה' איננה רק זכות, אלא גם (ובעיקר) חובה מוסרית. בגלל אותו מוסר ה' בחר לכרות עימנו את הברית מלכתחילה וקיומה של הברית תלוי בכך שנהיה ראויים לה. זאת באמצעות ההידמות לאברהם אבינו וההליכה בדבריו (שזה מה שאנו מנסים לעשות במשימת היישום שלנו).



כעת, טרם נעצום עיינים בסופו של מסע מעייף ומלא תוכן, נענה לעצמנו על השאלות הבאות:

- איזו צורה של ברית עם ה' נראית לי יותר משמעותית – ברית של מחויבות ושל שכר ועונש (פרק ט"ו) או ברית של שותפות וחיבור אישי עמוק (פרק י"ז)? מדוע?
- אם ה' היה נגלה אלי, והוא היה מבקש לכרות איתי ברית, אלו דברים הייתי מבקש ממנו לכלול בה?

- האם צורת הלימוד של פרק י"ז הייתה טובה בעבורי? מדוע?
- האם למדתי להכיר טוב יותר את דמותו של אברהם במסע זה? ואם כן, מה אני יכול לקחת ממנו?
- והכי חשוב: איזו עצה אני יכול לתת לעצמי, על מנת שאכן אצליח להתמיד ולכתוב ביומן במשך 30 יום?